

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

DOI 10.31558/2519-2949.2023.2.14

УДК 327.82+327.36(510)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0921-6142>

Голянич Б. В., Воєнна академія імені Євгенія Березняка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7375-4127>

Божок Р. Ю., Науково-дослідний інститут воєнної розвідки

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ

У статті розглянуто основні засади формування зовнішньої політики Китаю та стратегію модернізації суспільства, яка має здійснитися у три етапи. Встановлено, що значну роль у формуванні ранніх зовнішньополітичних концепцій Китаю зіграв геополітичний фактор, який виявив себе на тлі азіатських регіональних конфліктів другої половини ХХ століття. Суттєвий вплив на формування зовнішньої політики Китаю відіграв радянський чинник. Китайські політичні лідери намагалися розбудувати Китайську Народну Республіку за заповітами СРСР, але з деякою національною специфікою.

Визначено основні прояви і наслідки зміни зовнішньополітичних орієнтирів у зовнішній політиці Китаю починаючи з ХІХ століття.

Досліджено, що зовнішня політика Китаю знаходиться в процесі трансформації й відходить від ідей Ден Сяопіна та підтримки відповідного зовнішнього середовища, ключовими елементами якого виступають: відкриття ринків, інституційні інновації, розвиток взаємовигідних відносин з різними країнами, активна участь у глобальних процесах для забезпечення стратегічного балансу й стабільності у регіонах.

Проаналізовано нормативно-правові акти щодо формування зовнішньої політики Китаю. Після проголошення КНР в 1949 році в країні чотири рази змінювалися Конституції, які в свою чергу і визначали зовнішньополітичний курс Китаю.

У висновках зазначено, що основними засадами зовнішньої політики Китаю вважаються: мирне співіснування, тобто взаємна пошана суверенітету і територіальної цілісності, взаємний ненапад, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність і взаємна вигода.

Ключові слова: *Китай, зовнішня політика, міжнародні відносини.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах глобалізації зовнішня політика держав залежить не тільки від їхнього статусу в світі, а й моделі розвитку зовнішньо-політичного курсу. Саме та держава, яка може запропонувати найкращі перспективи своїм союзникам та розробити привабливу модель розвитку, може стати успішною у сучасному світі, не застосовуючи військової сили чи будь-яких інших насильницьких методів. Зовнішньополітичні позиції Китаю на міжнародній арені залишаються вагомими внаслідок постійного зростання економіки та розвитку моделі співробітництва з іншими країнами. Лідери західних держав постійно критикують китайський політичний режим, проте Китай підкорив світ своєю традиційною культурою та цінностями, а також поширив знання про багату культурну спадщину серед населення світу. Велика кількість уявлень, звичаїв, суспільних практик, віросповідань, різноманітність культур та відмінність у рівні розвитку країни зумовлюють складність відносин Китаю з суміжними державами.

Значну роль у формуванні ранніх зовнішньополітичних концепцій Китайської Народної Республіки, де проявилися теоретична неосвіченість китайських керівників та стереотипність розуміння методів ведення політичної боротьби, зіграв геополітичний фактор, який виявив себе на тлі азіатських регіональних конфліктів другої половини ХХ століття [1].

На сьогоднішній день недостатньо приділяється уваги перспективним та новим сценаріям розвитку й становленню Китаю, його впливу на міжнародній політичній арені, передусім на країни пострадянського простору. Цей аспект аналізується здебільшого поверхнево та епізодично через призму Сполучених Штатів Америки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання зовнішньої політики Китаю досліджували певні науковці. Окремі аспекти цієї проблематики розглядали такі зарубіжні науковці, як: З. Бжезінський, Г. Кіссінжер, Юй Пен, Р. Робертсон, Дж. Стігліць, Г. Сюелін, Лі Теїн, І. Уоллестайн, Ф. Фукуяма. Серед українських науковців, які займалися аналізом зовнішньої політики Китаю є: О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Гримська, О. Луцишин, Д. Лікарчук, В. Омельченко, Ю. Пахомов, А. Поручник, А. Румянцев, В. Сіденко, Я. Столярчук, А. Філіпенко. Зокрема, Д. Лікарчук та В. Омельченко досліджували питання формування засад зовнішньої політики, перспективи та нові сценарії розвитку зовнішньо-політичного курсу Китаю.

Мета статті – проаналізувати основні засади формування зовнішньої політики Китаю під час іноземного впливу та змін вищого керівництва країни.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з XIX ст. та наступні десятиріччя при владі в Китаї знаходилася маньчжурська династія Цін, яка здійснювала всю повноту влади в Китаї, зберігши китайські закони, звичаї та порядки. Маньчжурські імператори (в Китаї їх називали богдихани) вважали Китай «піднебесною» імперією, що відіграє провідну роль у світі, а всі інші народи – «варварами».

Китай дедалі більше відставав у своєму економічному розвитку від країн Європи та Америки. Це перед усім було пов'язано з проведенням деспотичної влади маньчжурських керівників та закритість у відносинах з іншими державами (у 1757 році імператор видав указ, що забороняв торгівлю і спілкування з іноземцями).

Але не дивлячись на запроваджені обмеження, торгівля між китайцями і англійцями здійснювалась через порт Гуанчжоу. Це навіть призвело до першої «опіумної» війни, яка тривала протягом 1840 – 1842 років і закінчилась поразкою Китаю. Англійці отримали в оренду острів Сянган (Гонконг) та відкрили п'ять портів для безмитної торгівлі. Після другої «опіумної» війни яка відбулась між Францією, Великою Британією та Китаєм, останній почав перетворюватися на залежну від капіталістичних держав країну.

Протягом 1864 – 1894 років обсяг торгівлі між Китаєм та іноземними державами зростає майже вдвічі на користь останніх. Поступово англійці та французи отримали в тимчасове користування великі території для будівництва підприємств, готелів, житлових будинків тощо. Зона впливу британців охоплювала середню течію річки Янцзи (10 провінцій), а французів – південні райони, прилеглі до Індокитаю, який в останній третині XIX ст. перетворюється на французьку колонію.

У червні 1896 року китайська делегація підписала вигідний для Росії договір про союз про будівництво Східно-Китайської залізниці, що мала поєднати Владивосток з Сибірською магістраллю через китайську Маньчжурію. Німеччина теж включається в боротьбу за вплив на Китай та підписує договір про оренду на 99 років півострова Шандунь з портом Циндао. Японія також посилила свої позиції в південно-східній провінції Фуцзянь. Тільки Сполучені Штати Америки не отримали зони впливу в Китаї та оголосили, що не визнають такого поділу і пропонують проводити політику «відкритих дверей» і «рівних можливостей».

Головним напрямком зовнішньої політики уряду Чан Кайши і Гоміньдану було прагнення до ліквідації нерівноправних договорів і угод з європейськими державами. Це передусім було пов'язано з тим, що в умовах іноземного впливу велика міська буржуазія, представники торгового капіталу не могли повноцінно розвиватися. Але одночасно з цим Гоміньдан потребував дипломатичного визнання і сподівався за допомогою європейських держав остаточно розгромити комуністичний рух у країні.

Політика європейських держав у ході подій 1925 – 1927 років стала більш поступливою і компромісною. Це дало змогу Китаю відновити свою митну незалежність та визнання нових тарифних ставок, введених Китаєм, більшістю країн. Шляхом тривалих переговорів Китаю вдалося повернути 20 з 33 найбільших концесій. Були скасовані норми екстериторіальності і багато іншого. Дипломатичні угоди були підписані з США, Англією та з іншими країнами Заходу. В свою чергу радянсько-китайські відносини різко погіршилися через підтримки Москвою комуністичного руху в Китаї та пряме втручання у внутрішні справи країни [2].

СРСР відігравав дуже серйозну роль у китайських справах. Комуністична партія Китаю була створена у 1921 році за сприяння Комінтерну, який у той час був, фактично, філіалом радянських комуністів.

Відомо, що китайський політичний лідер Мао Цзедун симпатизував до Й. Сталіна, намагався розбудувати КНР за його заповітами, але з деякою національною специфікою. Державне будівництво за Мао також майже повністю нагадувало шлях сталінізму – колективізація сільського господарства, масові репресії та голодомори.

У зовнішній політиці Мао Цзедун також перейняв сталінський дух агресії, спрямований проти капіталістичного світу та на отримання світового панування. На військовій раді ЦК КПК 11 вересня 1959 року Мао Цзедун виступив з словами: «Ми повинні заволодіти земною кулею. Про те, як працювати на сонці, ми поки говорити не будемо» [3].

Сталінська соціально-економічна модель на китайському ґрунті не прижилася й давала серйозні збої, і вже після смерті Мао Цзедуна у 1976 році почалися радикальні політичні та економічні реформи під керівництвом лідера ЦК КПК Ден Сяопіна.

Заслугою китайського керівництва у період після Мао Цзедуна можна вважати відмову від концепції «Великого стрибка» й перехід до політики побудови соціалізму із китайською специфікою та «чотирьох модернізацій» (сільського господарства, промисловості, науки та оборони). Це означало часткову відмову від тотального планування та усунування усієї власності й поступове запровадження елементів ринкової економіки, яка мала б розв'язати руки для приватної ініціативи мільйонам простих китайців [4].

Проведений XII з'їзд КПК у вересні 1982 р. розкритикував культ особи та помилки Мао Цзедуна в останній період його правління й затвердив стратегію модернізації суспільства. Вона має здійснитися у три етапи:

до 2000 року – чотирикратне збільшення валової продукції промисловості та сільського господарства, досягнення середнього достатку життя народу;

до 2021 року (100-річчя КПК) – підняття Китаю до рівня середньо-розвиненої країни;

до 2049 року (100-річчя КНР) – перетворення Китаю у сучасну високорозвинену державу [4].

Не дивлячись на перепони, які виникали перед китайським суспільством, етапи стратегії модернізації в цілому виконуються. Доказом цього є програмна доповідь Сі Цзіньпіна на XX з'їзді КПК, на якій він підтвердив незмінність цілі із перетворення до 2049 року країни у високорозвинену державу. Проведення політики відкритих дверей (залучення іноземних інвестицій через вільні економічні зони) дозволило Китаю досягти вражаючих результатів у аграрному секторі та створення понад 300 тис. приватних підприємств та понад 20 млн. одноосібних підприємців.

Заради сталого економічного розвитку, партійна верхівка Китаю без вагань приносить у жертву марксистські догматичні постулати в економіці і рішенням XIV партійного з'їзду (відбувся у жовтні 1992 року) приймається перехід до соціалістичної ринкової економіки та поглиблення інтеграції в світову економіку [4].

Протягом 1997 – 1999 років в Китаї за принципом «одна держава – дві системи» були створені спеціальні адміністративні райони після повернення колишньої британської колонії Гонконг та португальської Аоминь. На сьогоднішній день Сі Цзіньпін цей принцип використовує у внутрішній політиці для збільшення своєї підтримки та послідовно продовжує відстоювати на міжнародній арені відносно Тайваню.

Також слід зазначити, що після проголошення КНР в 1949 році в країні чотири рази змінювалися Конституції, які в свою чергу визначали зовнішньополітичний курс країни, а саме:

конституція КНР 1954 року – визначала основні напрямки зовнішньої політики, створення соціалістичного суспільства;

конституція 1975 року – закріплювала антирадянський курс, курс на зближення з західними країнами;

конституція 1978 року – висунута ідея про неминучість війни та мета створення «єдиного міжнародного фронту» для боротьби проти СРСР;

конституція 1982 року (чинна конституція) – визначає програмні цілі та основні принципи внутрішньої та зовнішньої політики КНР. Основне завдання КНР – «зосередженими силами здійснити соціалістичну модернізацію». В галузі зовнішньої політики декларовано, що КНР буде дотримуватися «незалежної та самостійної зовнішньої політики», «п'яти принципів – взаємної поваги суверенітету та територіальної цілісності, взаємного ненападу, невтручання у внутрішні справи один одного,

рівності та взаємної вигоди, мирного співіснування», що вона «докладає зусиль в інтересах збереження миру у всьому світі та сприяння справі прогресу людства» [5].

На сьогоднішній день зовнішня політика Китаю знаходиться в процесі трансформації й відходу від ідей Ден Сяопіна та посилюється невизначеністю зовнішнього середовища. Пекін передусім активно працює для підтримки відповідного зовнішнього середовища, ключовими елементами якого виступають: відкриття ринків, інституційні інновації, розвиток взаємовигідних відносин з різними країнами, активна участь у глобальних процесах для забезпечення стратегічного балансу й стабільності у регіонах [6].

Висновки. Протягом останніх десятиліть Китай налагодив співпрацю з багатьма країнами світу, тим самим забезпечив сприятливі зовнішні умови для розвитку своєї країни. Основними засадами зовнішньої політики Китаю вважаються: мирне співіснування, тобто взаємна пошана суверенітету і територіальної цілісності, взаємний ненапад, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність і взаємна вигода.

Сучасна дипломатія Китаю спрямована на розвиток економічних зв'язків та технологічної співпраці з іншими країнами, результатом якої є сумісне процвітання та захист стабільності регіонів і всього світу. Крім того, не слід забувати про чималий вплив на міжнародну політику Китаю з боку загальної геополітичної і регіональної ситуації в світі та дії інших геополітично активних гравців.

Перспективи подальших досліджень – дослідження китайсько-українських відносин у галузі міжнародної політики, зокрема, економіки, освіти, науки, культури тощо.

Бібліографічний список:

1. Bates G. China Matters: Getting it Right for Australia. Melbourne: Black Ins/La Trobe. 2017 (дата звернення: 02.06.2023).
2. Зовнішня політика Китаю. URL: https://studies.in.ua/mvidn_seminar/1199-zovnishnya-poltika-kitayu.html (дата звернення: 04.06.2023).
3. Кречетников А. Корейська війна: ще одна загадка Сталіна – BBC. 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/07/130726_korean_war_ag (дата звернення: 04.06.2023).
4. Омельченко В. Велика гра КНР за глобальне лідерство: історичні корені, сучасні інструменти, майбутні наслідки. *Центр Разумкова*. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/velyka-gra-knr-za-globalne-liderstvo-istorychni-koreni-suchasni-instrumenty-maibutni-naslidky> (дата звернення 05.06.2023).
5. Конституція Китайської Народної Республіки. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Конституція_Китайської_Народної_Республіки (дата звернення 06.06.2023).
6. Лікарчук Д. С. Зовнішня політика Китаю: конфлікти, перспективи, нові сценарії. Науковий журнал ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Регіональні студії. Ужгород. 2021. № 25. Стор. 27-28.

References:

1. Bates G. China Matters: Getting it Right for Australia. Melbourne: Black Ins/La Trobe. 2017 (data zvernennia: 02.06.2023).
2. Zovnishnia polityka Kytaiu. URL: https://studies.in.ua/mvidn_seminar/1199-zovnishnya-poltika-kitayu.html (data zvernennia: 04.06.2023).
3. Krechetnikov A. Koreiska viina: shche odna zahadka Stalina – BBC. 2013. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/07/130726_korean_war_ag (data zvernennia: 04.06.2023).
4. Omelchenko V. Velyka hra KNR za hlobalne liderstvo: istorychni koreni, suchasni instrumenty, maibutni naslidky. Tsentr Razumkova. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/velyka-gra-knr-za-globalne-liderstvo-istorychni-koreni-suchasni-instrumenty-maibutni-naslidky> (data zvernennia 05.06.2023).
5. Konstytutsiia Kytaiskoi Narodnoi Respubliki. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Konstytutsiia_Kytaiskoi_Narodnoi_Respubliki (data zvernennia 06.06.2023).
6. Likarchuk D. S. Zovnishnia polityka Kytaiu: konflikty, perspektyvy, novi stsenarii. Naukovyi zhurnal DVNZ «Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet» Rehionalni studii. Uzhhorod. 2021. № 25. Stor. 27-28.

Holianych B. V., Bozhok R.Y. Basic principles of formation of China's foreign policy

The article examines the main principles of the formation of China's foreign policy and the strategy of modernization of society, which should be implemented in three stages. It is established that a significant role in the formation of China's early foreign policy concepts was played by the geopolitical factor, which manifested itself against the background of the Asian regional conflicts of the second half of the 20th century. The Soviet factor had a significant influence on the formation of China's foreign policy. Chinese political leaders tried to build the People's Republic of China according to the wills of the USSR, but with some national specificity.

The main manifestations and consequences of changes in foreign policy orientations in China's foreign policy since the 19th century have been identified.

It has been studied that China's foreign policy is in the process of transformation and departure from the ideas of Deng Xiaoping and the support of a suitable external environment, the key elements of which are: market opening, institutional innovations, development of mutually beneficial relations with various countries, active participation in global processes to ensure strategic balance and stability in the regions.

Normative legal acts on the formation of China's foreign policy are analyzed. After the proclamation of the People's Republic of China in 1949, the country's Constitution was changed four times, which in turn determined China's foreign policy course.

The conclusions state that the main principles of China's foreign policy are: peaceful coexistence, that is, mutual respect for sovereignty and territorial integrity, mutual non-aggression, non-interference in each other's internal affairs, equality and mutual benefit.

Keywords: *China, foreign policy, international relations.*